

Dvě slavistické novinky z UJEP Ústí nad Labem

Kalita, H. B.: Современная Беларусь: языки и национальная идентичность.
 Red. J. Marvan, UJEP Ústí nad Labem, 2010, 300 str., ISBN 978-80-7414-324-3

Valenta, Z.: Korespondence Adolfa Černého s Arnoštem Mukou z let 1885–1891, I.
 Red. J. Marvan, UJEP Ústí nad Labem, 2011, 189 str. + Mukova mapka Horní a Dolní
 Lužice z r. 1886, ISBN 978-80-7414-346-5

V současné době se nestává příliš často, aby na univerzitním pracovišti (v daném případě PF UJEP, katedra bohemistiky a slavistiky) téměř současně vyšly dvě slavistické publikace. Vročení se sice o rok liší, ale připravovány byly a světlo světa spatřily prakticky ve stejné době. Na první pohled nemají mnoho společného: první monografie je napsána rusky a věnována spíše lingvistické problematice (i když, jak bude uvedeno dál, s přesahy do kulturologie a vlastně i politiky, přinejmenším jazykové politiky), druhá je po přibližně padesátistránkové česky psané úvodní studii prezentována v lužické srbštině, v níž oba obrozenci vedli svou korespondenci, s obsáhlým českým komentářem ke každému dopisu, uvedeným hned za ním. Přes tuto odlišnost mají obě monografie společné to, že jsou věnovány dvěma vlastně nejmenším slovanským národům, jejichž jazyky jsou „v ohrožení“, i když konkrétní situace každého z nich je jiná. V tom je i aktuálnost obou publikací, které – každá po svém – reagují na potřebu v sjednocující se Evropě a globalizujícím se světě zachovat identičnost národního jazyka a kultury, byť šlo o národ jakkoli malý a kulturu z hlediska velkých etnických celků – Německa ve vztahu k Lužici a Ruska ve vztahu k Bělorusku – okrajovou.

I. Kalita rozdělila svou monografii na pět zásadních kapitol, v překladu do češtiny: I. O jazykové politice Běloruska v XX.–XI. století; II. Obecná charakteristika interference v současném Bělorusku; III. Interference na řečové rovině; IV. Transkód; V. K otázce přístupu k formování principů jazykové politiky v Bělorusku. Pro pochopení složitosti současné situace autorka uvádí čtenáře v historickém exkurzu do světa písemné tradice Velkoknížectví Litevského, kdy staroběloruština byla jazykem královského dvora a jazykem zákonodárství tehdy největšího státu ve Střední Evropě. A i když se dnes obvykle zdůrazňuje, že moderní běloruština na tuto tradici bezprostředně nenavazuje a vyvinula se jakoby „nově“ na základě centrálních dialektů, je třeba mít na zřeteli, že historické kořeny a povědomí o nich daly vyrůst významným dílům běloruské literatury XX. století.

Je zásluhou I. Kality, že problematiku nezjednodušuje, ale ukazuje v celé její složitosti. Z jedné strany jde o jazyk, který je v současnosti monitorován jako „ohrožený“ (analogie s ohroženými druhy flóry a fauny), z druhé strany je to jazyk s mnohasetletou písemnou a kulturní tradicí, v němž existuje bohatá literatura včetně Skarynova překladu Bible. Jazyk, který jako jazyk slovanský byl úředním jazykem ve státním útvaru neslovanském (Veliké knížectví litevské). Další osudy běloruštiny byly však složitější a méně přehledné v souvislosti s politickými změnami v Evropě a s faktem, že běloruské území mnohokrát měnilo „pána“ a hranice, v různých etapách historie spadalo pod Polsko, jindy pod carské Rusko, od 20. let XX. století pod Sovětský svaz. Jazyk jako takový během těchto peripetií sice nezankl, ale spolu s tím, jak se omezovaly jeho funkce a jak na něj působily „společensky nadřazené jazyky“, navíc přibuzné nebo dokonce blížeříbuzné, se začal omezovat na jazyk denního styku běloruského venkova, žil tedy především ve své dialektní formě.

Ve srovnání s ostatními slovanskými územími o desítky let pozdější nástup národního obrození, složité peripetie po začlenění Běloruska do SSSR – napřed překvapivý rozkvět, později změna jazykové politiky, rusifikace a tvrdé represe, které postihly především inteligenci, 2. světová válka s vyhlazením velké části běloruského obyvatelstva – to jsou v kostce dějiny běloruštiny ve XX. století. Překvapivě vznik samostatného běloruského státu situaci jazyka nezjednodušil, jazyková politika je nejednotná, soupeří mezi sebou stoupenci stavu, jehož bylo dosaženo ve 20. letech minulého století, a stoupenci emigrantského názoru, kteří tuto podobu jazyka nepřijímají jako dědictví SSSR.

Navíc na řečové rovině jako spontánní hovorový útvar vznikla tzv. trasjanka, jakási kontaminace běloruštiny s ruštinou, která je sice oficiálně jazykem přezíraným a zatracovaným, ale živým a životaschopným. To vše je v monografii objektivně zachyceno, včetně různých úhlů pohledu na nejednoduchou jazykovou situaci, jak je reflektuje dnes už bohatá světová odborná literatura. Kromě toho si čtenář knihy prohloubí svůj pohled na problematiku jazykové interference, spolu s autorkou se zamyslí nad jí prosazovaným novým pojmem-termínem *transkód*, uvědomí si, jak složité je jazykové plánování a jak obtížné, i při nejlepší vůli, ale při existenci určité rozříštěnosti postojů, je narýsovat běloruštině cestu, po níž by se měla jako plnoprávný spisovný jazyk do budoucna ubírat.

Druhá monografie, kniha Z. Valenty, který na FF UK vystudoval polštinu a lužickou srbštinu, z níž získal titul PhD., je věnována rozvoji sorabistiky v českém prostředí ve druhé polovině XIX. století na základě korespondence ve své době velmi významných, ale dnes v povědomí širší kulturní veřejnosti téměř zapomenutých představitelů českého a lužickosrbšského kulturního života, Adolfa Černého a Arnošta Muky. Monografie zachycuje počáteční léta jejich korespondence a na jejím základě podává plastický obraz nejen jejich životních osudů, ale i prostředí, v němž žili a tvořili, politických poměrů jejich doby a celkové společenské atmosféry v Českých zemích a v Lužici.

V této souvislosti je vhodné připomenout, že zájem o lužickosrbšskou problematiku má v našem kulturním prostředí hluboké kořeny. Od dob našeho národního obrození se na Lužické Srby pohlíželo jako na nejzápadnější živou výspu Slovanů, s jejíž existencí je spojeno zachování slovanské identity „v moři německého živlu“. Tak např. J. Vrchlický, s nímž se Adolf Černý osobně znal, v básni *Srbům Lužickým* má verše: *Že lid ten žije, zdá se přímo báji, že neurval ten ostrov přívál cizí! Dva bohatýři kmen ten podpírají... A těmito bohatýry jsou řeč otců – dědictví to přebohaté, a zkazky, písně, báje drahých dědů.* A báseň končila slovy: *Nechť oráčův pot čeká mnohá licha, přec tato naděje nás neoklame, že umlčován, tupen, v jařmo skován, kde jednou stál, zas bude státi Slovan.* (J. Vrchlický, *Mythy, Selské balady, Má vlast*, SNKLHU, Praha 1955, s. 489.) Lužickosrbšské problematice věnoval pozornost i T. G. Masaryk, který ovšem současně vystupoval proti idealizaci Slovanů a demonizaci Němců.

V průběhu dalších desetiletí však zájem veřejnosti opadal, po 2. světové válce a vzniku NDR naše oficiální politika zaujala stanovisko, že práva Lužických Srbů jsou zajištěna a není již co řešit. Po zániku NDR se sice v rámci sjednocující se Evropy tato problematika znovu nastolila jako součást evropské kulturní politiky, které záleží na zachování jazyka a kultur malých etnik, ale ekonomické tlaky vykonávají své a situace je zase jinak složitá.

V našem prostředí dnes mezi mladými lidmi určitě nepatří zájem o Lužici k prioritám. O to víc je třeba ocenit, že se našel mladý badatel, kterého jeho zájem přivedl ke studiu bezprostředních pramenů, autentické ručně psané korespondenci dosud badatelsky nepracované a nevydané, dostupné pouze v českých a německých archivech. Autor

monografie kompletně shromáždil, přepsal a utřídil všechn dostupný korespondenční materiál a připravil jeho spolehlivou edici. V recenzované monografii, na niž by měl navázat ještě II. díl, je zachyceno šest let korespondence obou protagonistů, od navázání korespondenčních kontaktů po první osobní setkání a na ně navazující etapu do Všeobecné zemské výstavy v Praze v r. 1891. Materiál v korespondenci obsažený umožnil odstranit některá dosud bílá místa nejen v životě obou korespondentů, ale i národního lužického hnutí a jeho ohlasu na české kulturní scéně. Autorovi práce tak dal možnost korigovat některá nepřesná tvrzení, která se po léta tradovala v odborné literatuře.

Práce s rukopisným materiálem přes jedno a čtvrt století starým, navíc v cizím jazyce, jistě není jednoduchá sama o sobě. Jak Z. Valenta připomíná, komplikoval ji i fakt, že pro A. Černého přece jen nebyla lužická srbština jazykem mateřským, A. Muka naopak jako filolog obohacoval jazyk svých dopisů novotvary slovníky nezachycenými. Epistolárnímu stylu je celkově vlastní větší expresivita, možnost volnějšího, individuálnějšího nakládání s jazykovými prostředky. To vše musel autor respektovat, ale ve své vlastní práci od toho odhlédnout. Navíc v poznámkách pod čarou shromáždil velké množství informačního materiálu, který dokresluje v korespondenci zmíněné osoby, události a realie.

Obě recenzované monografie lze proto doporučit pozornosti zájemců o slavistickou problematiku jako spolehlivý zdroj informací, ale současně i se zaujetím napsaná vědecká díla, která o svých autorech prozrazují, že k jejich zpracování přistupovali racionálně a kriticky, zároveň však témata volili srdcem.

Zdeňka Trösterová

Korostenski, J.: Jazykové reflexe některých aspektů konceptu „kontejneru-nádoby“ v ruštině (s přihlédnutím k češtině). České Budějovice, Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2011, 251 str. ISBN 978-80-86708-61-4

Monografie J. Korostenského, vydaná péčí Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích, patří v české rusistické produkci k těm nemnohým publikacím, jež vycházejí z premis kognitivní lingvistiky. V anotaci autor uvádí, že „hlavním cílem monografie bylo zdůvodnit na konkrétním materiálu ruského jazyka existenci prototypického jádra kategorie ‚nádoby‘ v ruském jazyce, které ... ovlivňuje představovou sféru konceptuálního schématu ‚kontejneru-nádoby‘ v jazykových reflexích, které jsou s ním spojeny, včetně otázek metaforizace, z pohledu kognitivní lingvistiky.“ (s. 3).

Práce je rozdělena na devět kapitol a závěr, obsahuje resumé v ruštině a angličtině, seznam literatury, zkratk a excerpaných pramenů. J. Korostenski, který je podrobně seznámen s literaturou tématu (anglickou, německou, ruskou, polskou i českou) ve své práci navazuje na výzkumy, v centru jejichž zájmu je „jazykový obraz světa“ částečně společný pro celé lidstvo, ale současně i hodně specifický v jednotlivých jazycích, související s příslušností ke kulturněhistorickému areálu, ke konkrétnímu typu jazyků, spojený s národní mentalitou nositelů jazyka a konečně s jednotlivými jazyky samotnými, z nichž každý má své zákonitosti, a proto se mohou v tomto směru dost lišit i jazyky příbuzné.

Československá rusistika 2. poloviny XX. století měla ve vědeckém světě dobré jméno především díky uznávaným pracím metodologicky založeným na strukturalistických postupech. Kognitivně zaměřené studie se v oblasti slovanských jazyků ve větší míře